

Διάλεξη 15

Ο Κύκλος

Ο κύκλος είναι ο γεωμετρικός τόπος των σημείων του επιπέδου που απέχουν σταθερή απόσταση $r > 0$ από ένα σημείο P , το κέντρο του κύκλου.

Η διανυσματική εξίσωση που ικανοποιεί το γενικό σημείο $X : (x, y)$ του κύκλου είναι

$$|\overrightarrow{PX}| = r$$

Εάν το κέντρο έχει συντεταγμένες $P : (p, q)$ ως προς το σύστημα αναφοράς $(O, \vec{i}, \vec{j})$, η εξίσωση του κύκλου είναι

$$(x - p)^2 + (y - q)^2 = r^2 \quad (4.1)$$

Εάν το κέντρο βρίσκεται στο σημείο αναφοράς O , η εξίσωση του κύκλου είναι

$$x^2 + y^2 = r^2 \quad (4.2)$$

Η γενική εξίσωση του κύκλου είναι της μορφής

$$x^2 + y^2 + Ax + By + C = 0. \quad (4.3)$$

Συμπληρώνοντας τα τετράγωνα έχουμε

$$\begin{aligned} \left(x + \frac{A}{2}\right)^2 - \frac{A^2}{4} + \left(y + \frac{B}{2}\right)^2 - \frac{B^2}{4} + C &= 0 \\ \left(x + \frac{A}{2}\right)^2 + \left(y + \frac{B}{2}\right)^2 &= \frac{A^2}{4} + \frac{B^2}{4} - C. \end{aligned}$$

Εάν $A^2 + B^2 - 4C > 0$ η εξίσωση παριστάνει κύκλο με κέντρο $(-\frac{A}{2}, -\frac{B}{2})$ και ακτίνα $r = \frac{1}{2}\sqrt{A^2 + B^2 - 4C}$. Εάν $A^2 + B^2 - 4C = 0$ η εξίσωση ικανοποιείται μόνον από το σημείο $(-\frac{A}{2}, -\frac{B}{2})$, ενώ εάν $A^2 + B^2 - 4C < 0$ δεν υπάρχουν πραγματικές τιμές που να ικανοποιούν την εξίσωση.

Μπορούμε να βρούμε τον μοναδικό κύκλο που περνάει από τρία σημεία που δεν βρίσκονται σε ευθεία.

Παράδειγμα 4.1 Ο κύκλος που περνάει από τα σημεία $(1, 2)$, $(0, 1)$ και $(2, 0)$ έχει εξίσωση της μορφής 4.3. Αντικαθιστώντας τις συντεταγμένες των σημείων έχουμε τις εξισώσεις

$$\begin{aligned} A + 2B + C &= -5 \\ 0 + B + C &= -1 \\ 2A + 0 + C &= -4 \end{aligned}$$

από τις οποίες μπορούμε να υπολογίσουμε τους συντελεστές A, B, C . Λύνουμε το σύστημα και βρίσκουμε $3A = -7$, $3B = -5$, $3C = 2$. Άρα η εξίσωση του κύκλου είναι $3x^2 + 3y^2 - 7x - 5y + 2 = 0$. Ο κύκλος έχει κέντρο $(7/6, 5/6)$ και ακτίνα $r = 5\sqrt{2}/6$.

Πρόταση 4.1 Ο κύκλος που περνάει από τα σημεία (a_1, b_1) , (a_2, b_2) και (a_3, b_3) έχει εξίσωση

$$x^2 + y^2 + Ax + By + C = 0,$$

όπου A, B, C ικανοποιούν τις εξισώσεις

$$\begin{aligned} a_1 A + b_1 B + C &= -a_1^2 - b_1^2, \\ a_2 A + b_2 B + C &= -a_2^2 - b_2^2, \\ a_3 A + b_3 B + C &= -a_3^2 - b_3^2. \end{aligned}$$

Σχετικές θέσεις ευθείας και κύκλου

Στη συνέχεια θα εξετάσουμε τις σχετικές θέσεις της ευθείας και του κύκλου. Θα περιοριστούμε στην περίπτωση που το κέντρο του κύκλου είναι στο σημείο αναφοράς. Οι εξισώσεις για τη γενική περίπτωση μπορούν εύκολα να υπολογιστούν με αλλαγή του σημείου αναφοράς, και δίδονται ως ασκήσεις.

Ορισμός 4.1. Μία ευθεία είναι **εφαπτομένη** ενός κύκλου εάν έχει ακριβώς ένα κοινό σημείο με τον κύκλο.

Θεωρούμε κύκλο K με κέντρο O και ακτίνα r , και μία ευθεία ε που περνάει από τα σημεία $X_1 : (x_1, y_1)$ και $X_2 : (x_2, y_2)$. Υπενθυμίζουμε ότι το γενικό σημείο $X : (x, y)$ της ευθείας ε , μπορεί να προσδιοριστεί από τον απλό λόγο (X_1, X_2, X) , που είναι ο λόγος των προσημασμένων μηκών $\frac{\overrightarrow{X_1 X}}{\overrightarrow{X X_2}}$. Από την 1.5, το σημείο με απλό λόγο $(X_1, X_2, X) = t$, έχει συντεταγμένες,

$$x = \frac{x_1 + tx_2}{1+t}, \quad y = \frac{y_1 + ty_2}{1+t}. \quad (4.4)$$

Το σημείο X βρίσκεται στον κύκλο εάν

$$\left(\frac{x_1 + tx_2}{1+t} \right)^2 + \left(\frac{y_1 + ty_2}{1+t} \right)^2 = r^2,$$

ή, αφού ο απλός λόγος δεν παίρνει την τιμή -1 ,

$$(x_1 + tx_2)^2 + (y_1 + ty_2)^2 = r^2(1+t)^2.$$

Συγκεντρώνουμε τους όρους ίδιου βαθμού σε t ,

$$(x_2^2 + y_2^2 - r^2)t^2 + 2(x_1x_2 + y_1y_2 - r^2)t + (x_1^2 + y_1^2 - r^2) = 0. \quad (4.5)$$

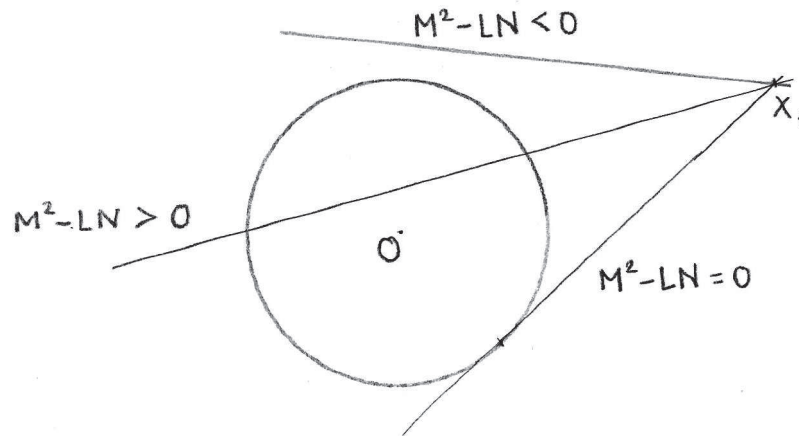
Θέτουμε

$$L = x_2^2 + y_2^2 - r^2, \quad M = x_1x_2 + y_1y_2 - r^2, \quad N = x_1^2 + y_1^2 - r^2, \quad (4.6)$$

ώστε η 4.5 να γίνει

$$Lt^2 + 2Mt + N = 0. \quad (4.7)$$

Το σημείο X με συντεταγμένες 4.4 ανήκει στον κύκλο K εάν και μόνον εάν η παράμετρος t ικανοποιεί την εξίσωση 4.7. Η εξίσωση 4.7 έχει δύο λύσεις όταν η διακρίνουσα είναι θετική, δηλαδή όταν $M^2 - LN > 0$, μία λύση όταν $M^2 - LN = 0$ και καμμία λύση όταν $M^2 - LN < 0$, Σχήμα 4.1.

Σχήμα 4.1: Σχετικές θέσεις ευθείας και κύκλου.

Ειδικότερα, η ευθεία που περνάει από τα σημεία X_1 και X_2 έχει μοναδικό κοινό σημείο με τον κύκλο K όταν η εξίσωση 4.7 έχει μοναδική λύση, δηλαδή όταν η διακρίνουσα της εξίσωσης 4.7 είναι μηδέν,

$$M^2 - LN = 0. \quad (4.8)$$

Αυτή είναι η αναγκαία και ικανή συνθήκη για να είναι η ευθεία ε εφαπτομένη του κύκλου K .

Εάν X_1 βρίσκεται στον κύκλο, $N = x_1^2 + y_1^2 - r^2 = 0$, και η συνθήκη 4.8 γίνεται $M = 0$. Άρα ένα σημείο X βρίσκεται στην ευθεία που εφάπτεται στον κύκλο K στο σημείο X_1 εάν και μόνον εάν

$$x_1x + y_1y = r^2.$$

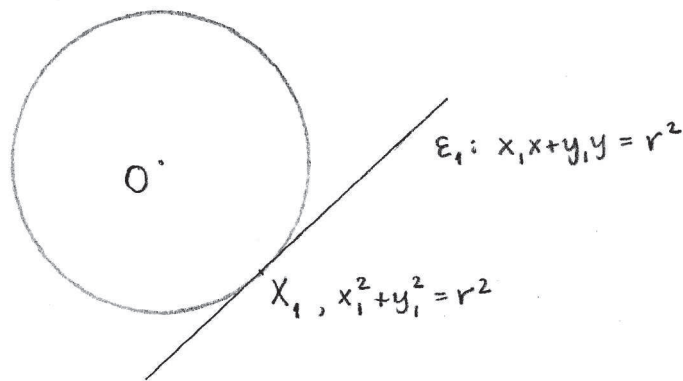
Παρατηρούμε ότι τότε το διάνυσμα $\overrightarrow{X_1X} = (x - x_1, y - y_1)$, που είναι ένα διάνυσμα διεύθυνσης της ευθείας, είναι κάθετο στην ακτίνα από το κέντρο του κύκλου στο σημείο X_1 , $\overrightarrow{OX_1} = (x_1, y_1)$.

Πρόταση 4.2 Θεωρούμε κύκλο K με κέντρο O και ακτίνα r , και σημείο $X_1 : (x_1, y_1)$ που ανήκει στον κύκλο. Η εφαπτομένη του κύκλου K στο σημείο X_1 είναι η ευθεία με εξίσωση

$$x_1x + y_1y = r^2. \quad (4.9)$$

Η εφαπτομένη στον κύκλο στο σημείο X_1 είναι κάθετη στην ακτίνα OX_1 .

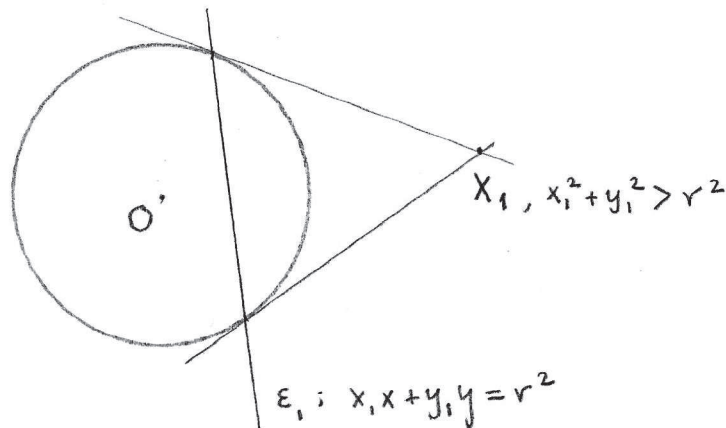
Τώρα εξετάζουμε την περίπτωση που X_1 βρίσκεται έξω από τον κύκλο, και $x_1^2 + y_1^2 > r^2$. Εάν $X : (x, y)$ είναι ένα σημείο μίας ευθείας που περνάει από το X_1 και εφάπτεται στον κύκλο,

Σχήμα 4.2: Εφαπτόμενη ευθεία στο σημείο X_1 του κύκλου.

τα X_1 και X ικανοποιούν τη σχέση 4.8, δηλαδή

$$(x_1x + y_1y - r^2)^2 - (x_1^2 + y_1^2 - r^2)(x^2 + y^2 - r^2) = 0. \quad (4.10)$$

Μπορούμε να δείξουμε ότι αυτή η εξίσωση παριστάνει δύο ευθείες που τέμνονται στο σημείο X_1 . Αυτές είναι οι δύο εφαπτόμενες ευθείες από το X_1 προς τον κύκλο K .

Σχήμα 4.3: Εφαπτόμενες στον κύκλο από το σημείο X_1 .

Τα σημεία $X_2 : (x_2, y_2)$ και $X_3 : (x_3, y_3)$ στα οποία αυτές οι ευθείες εφάπτονται στον κύκλο ικανοποιούν την 4.10 και την $x^2 + y^2 - r^2 = 0$, συνεπώς βρίσκονται στην ευθεία με εξίσωση $x_1x + y_1y = r^2$. Θα υπολογίσουμε τις συντεταγμένες αυτών των σημείων.

Εάν $y_1 = 0$, τότε $x_1^2 > r^2$, και βρίσκουμε $x_2 = x_3 = \frac{r^2}{x_1}$ και $y_2, y_3 = \pm \frac{r}{x_1} \sqrt{x_1^2 - r^2}$.

Εάν $y_1 \neq 0$, αντικαθιστούμε $y = \frac{r^2 - x_1x}{y_1}$ στην $x^2 + y^2 = r^2$ και έχουμε $(x_1^2 + y_1^2)x^2 -$

$2x_1r^2x + r^2(r^2 - y_1^2) = 0$, την οποία λύνουμε και βρίσκουμε

$$x_2, x_3 = \frac{x_1r^2 \pm ry_1\sqrt{x_1^2 + y_1^2 - r^2}}{x_1^2 + y_1^2}.$$

Αντικαθιστώντας στην 4.10 βρίσκουμε τις αντίστοιχες τιμές των y_2, y_3

$$y_2, y_3 = \frac{y_1r^2 \mp rx_1\sqrt{x_1^2 + y_1^2 - r^2}}{x_1^2 + y_1^2}.$$

Εάν θέσουμε ϑ τη γωνία X_1OX_2 , έτσι ώστε $\cos \vartheta = \frac{r}{\sqrt{x_1^2 + y_1^2}}$ και $\sin \vartheta = \frac{\sqrt{x_1^2 + y_1^2 - r^2}}{\sqrt{x_1^2 + y_1^2}}$, έχουμε

$$x_2, x_3 = x_1 \cos^2 \vartheta \pm y_1 \cos \vartheta \sin \vartheta$$

και

$$y_2, y_3 = y_1 \cos^2 \vartheta \mp x_1 \cos \vartheta \sin \vartheta.$$

Πρόταση 4.3 Εάν $X_1 : (x_1, y_1)$ είναι σημείο έξω από τον κύκλο K , $x_1^2 + y_1^2 > r^2$, τότε υπάρχουν δύο ευθείες από το X_1 που εφάπτονται στον κύκλο. Τα σημεία επαφής X_2 και X_3 βρίσκονται πάνω στην ευθεία με εξίσωση $x_1x + y_1y = r^2$ και έχουν συντεταγμένες (x_2, y_2) και (x_3, y_3) που δίδονται από

$$x_2, x_3 = x_1 \cos^2 \vartheta \pm y_1 \cos \vartheta \sin \vartheta$$

και

$$y_2, y_3 = y_1 \cos^2 \vartheta \mp x_1 \cos \vartheta \sin \vartheta,$$

$$\text{όπου } \cos \vartheta = \frac{r}{\sqrt{x_1^2 + y_1^2}} \text{ και } \sin \vartheta = \frac{\sqrt{x_1^2 + y_1^2 - r^2}}{\sqrt{x_1^2 + y_1^2}}.$$

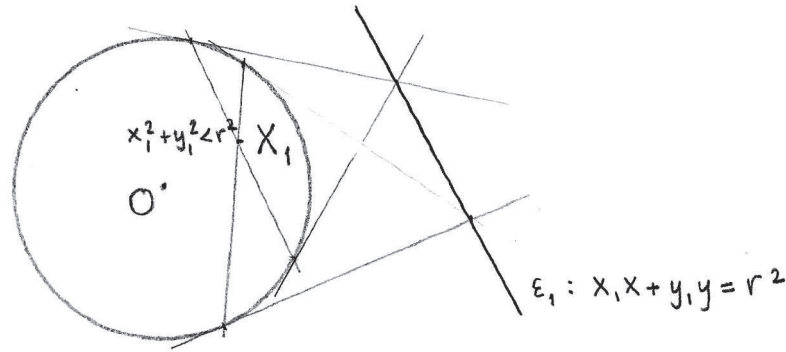
Τέλος εξετάζουμε την περίπτωση όπου το X_1 βρίσκεται στο εσωτερικό του κύκλου, και $x_1^2 + y_1^2 < r^2$. Τότε κάθε ευθεία από το X_1 τέμνει τον κύκλο σε δύο σημεία.

Θεωρούμε πάλι την εξίσωση $x_1x + y_1y = r^2$, για $(x_1, y_1) \neq (0, 0)$. Αφού

$$x_1x + y_1y = \vec{OX} \cdot \vec{OX}_1 \leq |\vec{OX}| |\vec{OX}_1|,$$

και $|\vec{OX}_1| < r$, συμπεραίνουμε ότι $|\vec{OX}| > r$, δηλαδή ότι η ευθεία με εξίσωση $x_1x + y_1y = r^2$ βρίσκεται ολόκληρη έξω από τον κύκλο. Εάν X_2 είναι σημείο αυτής της ευθείας, τότε $x_2^2 + y_2^2 > r^2$, και από την Πρόταση 4.3, υπάρχουν δύο εφαπτόμενες από το X_2 προς τον κύκλο και τα σημεία επαφής αυτών των δύο εφαπτομένων βρίσκονται πάνω στην ευθεία με εξίσωση $x_2x + y_2y = r^2$. Αλλά το σημείο X_1 ικανοποιεί αυτή την εξίσωση. Συμπεραίνουμε ότι το X_1 βρίσκεται πάνω στην ευθεία που συνδέει τα δύο σημεία επαφής των εφαπτομένων από οποιοδήποτε σημείο της ευθείας με εξίσωση $x_1x + y_1y = r^2$.

Πρόταση 4.4 Εάν $X_1 : (x_1, y_1)$ είναι σημείο στο εσωτερικό του κύκλου K , διαφορετικό από το O , $0 < x_1^2 + y_1^2 < r^2$, τότε η ευθεία με εξίσωση $x_1x + y_1y = r^2$ βρίσκεται ολόκληρη έξω από τον κύκλο K . Εάν X_2 είναι σημείο αυτής της ευθείας, τότε το X_1 βρίσκεται πάνω στην ευθεία που συνδέει το σημείο επαφής των εφαπτομένων από το X_2 προς τον κύκλο K .

Σχήμα 4.4: X_1 εσωτερικό σημείο του κύκλου.

Πόλοι και πολικές ευθείες ως προς κύκλο

Ορισμός 4.2. Θεωρούμε κύκλο K με κέντρο $P : (p, q)$ και ακτίνα r , $K : (x - p)^2 + (y - q)^2 = r^2$, και σημείο $X_1 : (x_1, y_1)$ διαφορετικό από το P . Η ευθεία με εξίσωση

$$(x_1 - p)(x - p) + (y_1 - q)(y - q) = r^2 \quad (4.11)$$

ονομάζεται **πολική ευθεία** του σημείου X_1 ως προς τον κύκλο K .

Η πολική ευθεία του σημείου X_1 είναι κάθετη στο διάνυσμα $\overrightarrow{PX_1}$: Η ευθεία με εξίσωση 4.11 έχει διάνυσμα διεύθυνσης $\vec{u} = (-y_1 + q, x_1 - p)$, και $\overrightarrow{PX_1} \cdot \vec{u} = 0$. Το σημείο X_0 στο οποίο η πολική ευθεία τέμνει την ευθεία PX_1 ικανοποιεί την εξίσωση 4.11, και συνεπώς $\overrightarrow{PX_1} \cdot \overrightarrow{PX_0} = (x_1 - p)(x_0 - p) + (y_1 - q)(y_0 - q) = r^2$. Αφού τα $\overrightarrow{PX_1}$ και $\overrightarrow{PX_0}$ είναι συγγραμμικά και ομόρροπα, $\overrightarrow{PX_1} \cdot \overrightarrow{PX_0} = |\overrightarrow{PX_1}| |\overrightarrow{PX_0}| = r^2$. Άρα

$$\overrightarrow{PX_0} = \frac{|\overrightarrow{PX_0}|}{|\overrightarrow{PX_1}|} \overrightarrow{PX_1} = \frac{r^2}{|\overrightarrow{PX_1}|^2} \overrightarrow{PX_1}.$$

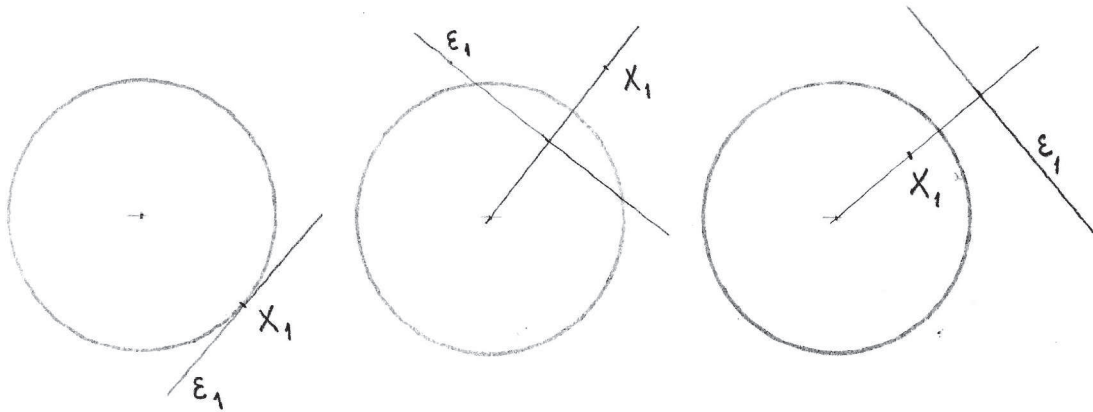
Το σημείο X_0 προκύπτει από το σημείο X_1 με γεωμετρική αντιστροφή στον κύκλο με κέντρο P και ακτίνα r .

Εάν ε_1 είναι ευθεία του επιπέδου που δεν περνάει από το σημείο P , υπάρχει μοναδικό σημείο X_1 τέτοιο ώστε ε_1 είναι η πολική ευθεία του X_1 . Το σημείο X_1 ονομάζεται **πόλος** της ευθείας ε_1 ως προς τον κύκλο K .

Συγκρίνοντας την εξίσωση $Ax + By + C = 0$ της ευθείας ε_1 με την εξίσωση 4.11 της πολικής του σημείου X_1 , βλέπουμε ότι

$$\lambda A = x_1 - p, \quad \lambda B = y_1 - q, \quad -\lambda C = p(x_1 - p) + q(y_1 - q) + r^2.$$

Άρα $\lambda(Ap + Bq + C) = -r^2$.

Σχήμα 4.5: Πόλοι και πολικές ευθείες.

Πρόταση 4.5 Εάν η ευθεία ε_1 έχει εξίσωση $Ax + By + C = 0$, ο πόλος X_1 της ε_1 ως προς τον κύκλο $K : (x - p)^2 + (y - q)^2 = r^2$ έχει συντεταγμένες

$$x_1 = p - \frac{Ar^2}{Ap + Bq + C}, \quad y_1 = q - \frac{Br^2}{Ap + Bq + C}.$$